

Філософія

УДК 316.42:316.334.56:314.15

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20375298>

Житлова незахищеність внутрішньо переміщених осіб: соціально-філософський аспект

Дмитрик Ірина Олександрівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,

м. Дрогобич, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1615-9660>

Прийнято: 07.05.2026 | Опубліковано: 25.05.2026

***Анотація:** Для пересічного громадянина України розуміння цінності власного житла є глибоко вкоріненим і багатовимірним. В мирний час своя оселя була захистом людини від економічних криз державного і світового рівня, індивідуальних матеріальних труднощів, простором повсякдення, відпочинку і сакральним місцем творення родинної історії. З початком війни мільйони людей стали вимушеними мігрантами і втратили свої домівки внаслідок руйнування житлового фонду чи відсутності доступу до житла у випадку окупації або розширення зони активних бойових дій. Механізми компенсацій існують, але мають суттєві недоліки: де-юре не розраховані на охоплення всіх ВПО, які втратили власне житло; де-факто демонструють складність реалізації і обмежену ефективність.*

Метою статті є соціально-філософське осмислення житлової незахищеності внутрішньо переміщених осіб як чинника соціального виключення.

Встановлено, що житло сприймається не лише як приватна власність і матеріальний ресурс, а й як екзистенційна цінність, пов'язана з поняттями безпеки, стабільності, належності та ідентичності, соціального самоствердження та визнання. Втрата або нестабільність дому руйнує звичні соціальні зв'язки, унеможливорює довгострокове планування життя та поглиблює досвід соціальної й особистісної дезорієнтації. ВПО опиняються в ситуації, коли їхній соціальний статус визначається не лише фактом переміщення, а й обмеженим доступом до базових ресурсів, серед яких житло відіграє ключову роль. У випадку тривалої надскладності або відсутності перспектив кардинального вирішення житлової проблеми категорія «дім» перестає сприйматись як стабільний родинний або індивідуальний простір і набуває ознак тимчасового, негарантованого, чужого та фрагментованого середовища існування.

Стверджується, що в умовах тотальних змін у долях людей, які внаслідок війни вимушено стали ВПО, загальної невизначеності їхнього теперішнього і майбутнього, житлова незахищеність призводить до соціального виключення. Водночас житлова незахищеність ВПО, що триває роками, поглиблює стан соціальної нерівності, запускає ланцюгову реакцію соціально-економічних проблем, формує статус нових бідних, провокує спотворення соціальної приналежності. А також підштовхує до усвідомлення себе як зайвих людей в своїй державі, безхатченків із зареєстрованим місцем проживання і ключами.

Ключові слова: *вимушена внутрішня міграція, соціальне виключення, втрата житла, житлова незахищеність, соціальна нерівність, ідентичність.*

Housing insecurity of internally displaced persons: a socio-philosophical aspect

Iryna Dmytryk,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Law
Donetsk National Technical University, Drohobych, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1615-9660>

Abstract: *For the average Ukrainian citizen, the value of one's own home is deeply ingrained and multifaceted. In peacetime, one's home served as protection against national and global economic crises and personal financial hardships; it was a space for everyday life and rest, as well as a sacred place for the creation of family history. With the outbreak of the war, millions of people became forcibly displaced and lost their homes due to the destruction of housing infrastructure or the lack of access to housing as a result of occupation or the expansion of active combat zones. Compensation mechanisms do exist; however, they have significant shortcomings: de jure, they are not intended to cover all internally displaced persons who have lost their homes, while de facto, they demonstrate difficulties in implementation and limited effectiveness.*

The aim of this article is to provide a socio-philosophical analysis of the housing insecurity of internally displaced persons as a factor of social exclusion.

It has been established that housing is perceived not only as private property and a material resource, but also as an existential value associated with the concepts of security, stability, belonging, identity, social self-affirmation, and recognition. The loss or instability of a home disrupts established social ties, makes long-term life planning impossible, and deepens experiences of social and personal disorientation. Internally displaced persons find themselves in a situation in which their social

status is determined not only by the fact of displacement but also by limited access to basic resources, among which housing plays a key role. In cases of prolonged hardship or the absence of prospects for a fundamental solution to the housing problem, the concept of “home” ceases to be perceived as a stable family or individual space and instead acquires the characteristics of a temporary, precarious, alien, and fragmented environment of existence.

It is argued that, in the context of profound changes in the lives of people who have been forced to become internally displaced persons (IDPs) as a result of the war, and under conditions of general uncertainty regarding their present and future, housing insecurity leads to social exclusion. At the same time, prolonged housing insecurity among IDPs exacerbates social inequality, triggering a chain reaction of socio-economic problems, forming a new socially disadvantaged class, and eroding their sense of social belonging. It also contributes to their perception of themselves as redundant individuals in their own country – people who are formally registered at an address yet are effectively homeless and hold keys to no home of their own.

Keywords: forced internal displacement, social exclusion, housing loss, housing insecurity, social inequality, identity.

Постановка проблеми. Масовість категорії внутрішньо переміщених осіб в Україні з 2014 р. та безпрецедентне зростання кількості представників цієї категорії з лютого 2022 р. стали для держави надто серйозним викликом. Базовим елементом соціальної незахищеності ВПО є втрата житла на тимчасово окупованих територіях або територіях активних бойових дій і брак ефективних механізмів отримання еквівалентного житла на підконтрольній Україні території.

Значення власного житла для громадян України важко переоцінити. Матеріальна, соціальна, символічна цінність наявності житла у приватній власності в нашій державі не сформувалась у 2014 р. чи 2022 р. і не пов'язана

виключно із ситуацією майнових втрат ВПО внаслідок війни. Таке сприйняття є базовим для українського суспільства і глибоко вкоріненим. Навіть якщо розглядати тільки період незалежності України, то прагнення придбання квартири чи будинка є яскраво вираженим і пріоритетним для кожної родини або дорослої людини. Це пояснюється багатьма факторами.

По-перше, соціальним досвідом попередніх поколінь. Значну частину ХХ ст., аж до впровадження політики широкомасштабного житлового будівництва, житлове питання в містах мало характер житлової скрути, яка перманентно поглиблювалась руйнацією приміщень через бойові дії внаслідок світових війн, національно-визвольних змагань, та постійно посилювалась у зв'язку із швидкими темпами урбанізації. Вирішення житлових проблем селян покладалось на них самих. Довготривала історія скупченого проживання в гуртожитках та інших перенаселених помешканнях, спільне проживання представників декількох поколінь родичів на обмеженій житловій площі викривлювало нормальні практики родинного побуту і комунікації. Набуття власного житла ставало мрією, а у випадку її здійснення – матеріальною та символічною цінністю, запорукою стабільності для кожної сім'ї.

По-друге, з 1990-х рр. країна перманентно перебувала в ситуації економічної та політичної турбулентності, в якій поняття власного житла виступало одночасно однією з гарантій економічної стабільності і сакральним простором творення власної сімейної історії, психологічним укриттям від буремного і жорстокого зовнішнього світу. Навіть за умови втрати роботи або тривалої затримки виплати заробітної плати, економічне виживання родини забезпечувалось наявністю власної квартири або будинку, обмеженням витрат, зробленою власноруч консервацією та пресловутим мастхев комплектом з мішка борошна та мішка цукру, якими запасались на випадок форс-мажорних обставин.

Аргумент про нормальність довготривалого або постійного перебування в статусі орендаря за прикладом громадян багатьох країн Європейського Союзу не сприймається більшістю українського суспільства. Переважно це пов'язано зі значно нижчим рівнем життя населення України і прагненням мати хоча б якусь константу, матеріальну та соціальну гарантію свого теперішнього і майбутнього. Регіональні відмінності колективного досвіду українців нівелювались в бажанні бути власниками житла: ті, кому важкою працею вдавалось заробити кошти на промислових підприємствах, підприємницькою діяльністю або на заробітках за кордоном, вкладали гроші в придбання і облаштування квартир або будинків.

По-третє, демографічною складовою. Молоде подружжя, що не могло розраховувати на фінансову підтримку батьків для придбання житла, часто змушене було відкладати народження першої дитини. В умовах щомісячної сплати орендної плати вагітність дружини означала втрату другої заробітної плати, тобто скорочення доходів вдвічі або майже вдвічі при збереженні рівня витрат на оренду, харчування, товари першої необхідності, а також при суттєвому зростанні витрат на охорону здоров'я та дитячі товари. Така вимушена стратегія могла призвести до одностатності або бездітності пари. Тобто в мирний час відсутність власного житла та перспектив його придбання була одним факторів поглиблення демографічної кризи в країні. Наявність своєї квартири чи будинка не гарантувала, але суттєво збільшувала шанси на дітонародження, а також збереження шлюбу.

В умовах війни житлова проблема вийшла на новий рівень для мільйонів українців, які стали вимушеними мігрантами. Разом із житлом люди втратили все або частину іншого майна: меблі, техніку, предмети побуту, одяг, взуття, книжки, альбоми з фотографіями. Не завжди і не у всіх була можливість забрати хоча б документи та речі першої необхідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, в яких розробляються теоретичні підходи до інтерпретацій категорії «дім» в сприйнятті людей, які переживають війну, варто відзначити статті О.І. Ширяєвої, О.С. Зубченко [1] та О.Є. Амельченко [2]. В першій роботі вказано, що «образ дому виконує важливі соціальні функції: ідентифікаційну (пов'язує нас із певною соціальною або поселенською спільнотою), структурну (місце створення та розвитку родини як соціального інституту та малої соціальної групи), аксіологічну (домашні цінності та правила у процесі первинної соціалізації переносяться до публічного простору), безпекову (територія приватності із конституційно обмеженим впливом публічних владних агентів)»[1, с.126]. В роботі О.Є. Амельченко розглядаються психоаналітичний та феноменологічний підходи до вивчення втрати в досвіді міграції під час війни. Якщо у психоаналізі увага зосереджена на горюванні, тобто усвідомленні втрати дому, то феноменологічні описи демонструють виключну цінність дому, символічний зв'язок з яким зберігається і після фактичної втрати [2, с.3].

Актуальним напрямком досліджень є тема вимушеної внутрішньої міграції внаслідок війни. Її масштабам, особливостям і наслідкам присвячені роботи О.А. Малиновської, Л.Д. Яценко [3], Е.М. Лібанової, О.В. Позняка, О.І. Цимбала [4], О.К. Міхеєвої, В.В. Середи, Л.Ю. Куземської [5], М.М. Біль[6]. В дослідженнях наголошується на вразливості ВПО, а також на повільності, непослідовності та недостатності реагування держави на найбільш нагальні потреби переселенців. Окрема увага приділяється визначенню умов соціальної адаптації ВПО [7].

Аналізуються підходи до розуміння соціального виключення [8-10]. Стверджується, що «соціальне відторгнення в його різних формах (від власності, влади, освіти, інших людей) загрожує повноцінному існуванню людини в суспільстві, обмежує її можливості в розвитку своїх здібностей,

задоволенні потреб, реалізації життєвих інтересів і домагань» [8, с.70]. Пропонується розглядати соціальне відторгнення як екзистенційну травму, що супроводжується тривогою через реальність, яка є ворожою до людини і її ідентичності. [8, с.77].

В низці досліджень висвітлюються юридичні [11], економічні [12], політичні [13] проблеми реалізації права на житло, зміст та особливості житлової дискримінації в Україні [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує актуальність вивчення факторів вразливості внутрішньо переміщених осіб, зокрема тривалої житлової скрути, зумовленої руйнуванням власного житла або відсутністю доступу до нього, а також обмеженням охопленням і недостатньою ефективністю державних програм підтримки. Тому розгляд житлової незахищеності внутрішньо переміщених осіб є актуальним і потребує міждисциплінарного осмислення, зокрема в площині соціальної філософії з увагою до явищ соціального виключення, спотворення соціальної приналежності, відтворення соціальної нерівності.

Метою статті є соціально-філософське осмислення житлової незахищеності внутрішньо переміщених осіб як чинника соціального виключення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на червень 2025 року було зафіксовано понад 4,6 мільйонів українців, які стали внутрішньо переміщеними особами з початку повномасштабного вторгнення. Більшість із них не має постійного житла. Понад 1,2-1,3 мільйона українських сімей втратили житло через війну – це не лише ВПО, а й мешканці зруйнованих міст і селищ [15]. До цієї статистики варто додати тих, хто втратив свої оселі або доступ до них на ТОТ ще в 2014 році. Станом на 2026 рік більшість цих ВПО вже 12 років перебувають у житловій скруті.

Частина українського суспільства, знайома з темою спроб вирішення житлової кризи ВПО з повідомлень у ЗМІ і соцмереж, вважає, що переселенці отримують всеохоплюючу підтримку держави у вигляді виплат щомісячної фінансової допомоги та значних одноразових компенсацій за зруйновані квартири або будинки. Таке уявлення суттєво відрізняється від фактичного стану справ. Щомісячні виплати (2000 грн для дорослих, 3000 грн для дітей та осіб з інвалідністю) були обмежені відповідністю певним умовам в 2023 році, а з березня 2024 року надаються тільки найбільш вразливим категоріям ВПО. Необхідно розуміти, що навіть діти зі статусом ВПО не завжди є отримувачами державної допомоги, бо і до цієї категорії переселенців висуваються вимоги відповідності критеріям. Отримання компенсації за втрачену оселю сповнене складних бюрократичних процедур, а у випадку окупації населеного пункту, в якому була ця нерухомість, розгляд заяв переноситься на період після деокупації територій. Програми підтримки не розраховані на ВПО, які вимушено перемістилися в період з 2014 року до 2022 року.

Найбільш складною залишається ситуація з відшкодуванням за зруйноване житло, яке опинилося в окупації, навіть якщо це відбулось після 24 лютого 2022 року. В інтерв'ю переселенці називають фактичну відсутність можливості отримання компенсацій дискримінацією за територіальною ознакою [16]. Тільки у вересні 2025 року було затверджено порядок надання допомоги для вирішення житлового питання окремим категоріям внутрішньо переміщених осіб, що проживали на тимчасово окупованій території [17]. Ініціатива передбачає видання житлових ваучерів для ВПО з ТОТ виключно заявникам зі статусом УБД або особам з інвалідністю внаслідок війни. Заявки почали приймати з 1 грудня 2025 року, реалізація програми запланована на 2026 рік.

За даними, зібраними Міжнародною організацією з міграції у липні-жовтні 2025 року, фінансовий тягар оренди продовжував сильно впливати на

переміщені домогосподарства. Дві третини ВПО, які орендують житло, покладаються на власні заощадження для покриття витрат. Кожен четвертий переміщений українець, який витрачає 50% або більше свого доходу на оренду, вже вичерпав заощадження [18].

Якщо сконцентрувати увагу на житловій незахищеності ВПО-орендарів, то окрім загального високого рівня цін на оренду житла, що не відповідає рівню заробітних плат та не завжди відповідає запропонованому рівню комфортності проживання, поширеною проблемою є непередбачуваність оренди. Орендодавці в будь-який момент можуть підвищити плату або попросити з'їхати через виставлення житла на продаж. Тому економічне та емоційне напруження, постійна тривога з приводу спроможності оплачувати наявну орендну плату або здатності фінансово і фізично забезпечити переїзд в разі необхідності, є характерною ознакою життя внутрішніх мігрантів. Перебування роками в такому стані не може не призводити до проблем зі здоров'ям, а також змінює сприйняття картини світу громадян України, які опинились в ситуації вимушеної внутрішньої міграції.

Щодо місць компактного поселення ВПО (модульних містечок, гуртожитків, пансіонатів, дитячих садочків, шкіл тощо), то довготривале проживання в них теж не є передбачуваним і гарантованим, окрім того супроводжується побутовими проблемами, скупченістю, викривленням родинних та соціальних практик, відсутністю приватного простору, має характер соціальної сегрегації.

В звіті ГО Деполю Україна за 2024 рік зазначається, що повномасштабне вторгнення, і особливо переміщення населення, є наразі основною причиною бездомності в Україні. Через війну люди змушені жити на вулиці, що є крайньою формою бездомності: майже чверть (22%) тих людей, які ночують на вулиці або в шелтерах, є ВПО [19, с.2]. «Переміщення приносить в життя людей крихкість та непостійність... Люди, які стали вимушеними

переселенцями маючи до того низький рівень доходів, тобто з низькою фінансовою стійкістю, а також люди, які стали переселенцями з уже існуючими факторами вразливості, такими як інвалідність або велика кількість утриманців, мають найбільший ризик стати бездомними» [19, с.12].

Сукупність наслідків житлової кризи ВПО, серед яких необхідно назвати масштабування економічної, соціальної, психологічної та фізичної вразливості, призводить до кризи ідентичності та соціальної ексклюзії.

Житлова незахищеність поряд з іншими факторами (обстріли, переживання за членів родини, які є військовослужбовцями, погіршення стану здоров'я або поранення, довготривалі відключення електроенергії, теплопостачання, подекуди водопостачання і газопостачання, роз'єднані родини, перманентна необхідність працевлаштування через ліквідацію підприємств та/або пошук додаткової роботи, підвищення цін на товари першої необхідності) формують тривалу ситуацію невизначеності, яка ускладнює або унеможлиблює інтеграцію переміщених осіб у приймаючі громади.

Поняття дому для ВПО перестає асоціюватись із стабільним життєвим простором, бо залишається в минулому. Усвідомлювати це важко і боляче. Втрата або нестабільність дому руйнує звичні соціальні зв'язки, не дозволяє здійснювати довгострокове планування та поглиблює досвід соціальної й особистісної дезорієнтації. В теперішньому орендоване житло, гуртожитки, місця компактного розселення не дорівнюють дому не тільки за майновими і юридичними параметрами, а й за сприйняттям, бо ототожнюються внутрішніми мігрантами з тимчасовим, негарантованим та чужим середовищем існування.

Руйнування власного житла або відсутність доступу до нього через окупацію та /або активні бойові дії стає для вимушених мігрантів тією умовою, що запускає ланцюгову реакцію соціально-економічних проблем, формує

статус нових бідних, провокує спотворення соціальної приналежності, підштовхує до усвідомлення себе як зайвих людей в своїй країні, безхатченків з пропискою і ключами від квартир і будинків, яких фізично вже може не існувати.

Висновки. Внутрішня та зовнішня вимушена міграція в Україні/з України, що розгорнулася у 2014 році та суттєво посилюється після повномасштабного російського вторгнення 2022 року, кардинальним чином впливає на перебіг демографічних, соціально-економічних, політичних і культурних трансформацій. Цей вплив тотальний і багатовекторний, має прояви як на міжнародному та державному рівнях, так і на індивідуальному, коли вимушений мігрант здійснює пошук житла і роботи, докладає зусиль до збереження шлюбу роз'єднаної родини, або вирішує питання онлайн чи офлайн навчання дитини в школі. Вимушена міграція в умовах війни формує тривалі за часовою протяжністю ефекти, що не тільки створюють ситуацію полікризи в теперішньому, а й чинитимуть накопичувальний та кумулятивний вплив на розвиток українського суспільства та держави в майбутньому.

Житло сприймається не лише як приватна власність і матеріальний ресурс, а й як екзистенційна цінність, пов'язана з поняттями безпеки, стабільності, належності та ідентичності, соціального самоствердження та визнання. Втрата або нестабільність дому руйнує звичні соціальні зв'язки, унеможлиблює довгострокове планування життя та поглиблює досвід соціальної й особистісної дезорієнтації. ВПО опиняються в ситуації, коли їхній соціальний статус визначається не лише фактом переміщення, а й обмеженим доступом до базових ресурсів, серед яких житло відіграє ключову роль. У випадку тривалої надскладності або відсутності перспектив кардинального вирішення житлової проблеми категорія «дім» перестає сприйматись як стабільний родинний або індивідуальний простір і набуває ознак тимчасового, негарантованого, чужого та фрагментованого середовища існування.

В умовах тотальних змін у долях людей, які внаслідок війни вимушено стали ВПО, загальної невизначеності їхнього теперішнього і майбутнього, житлова незахищеність призводить до соціального виключення.

Серед перспектив досліджень варто назвати вивчення впливу тривалого перебування ВПО в умовах житлової скрути на трудові відносини, освітні траєкторії, демографічну поведінку.

Список використаних джерел

1. Ширяєва О.І., Зубченко О.С. Образ дому в контексті соціально-гуманітарних наук. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія*. 2023. Вип. 25. С. 125-132.
2. Амельченко О. Є. Застосовність психоаналізу та феноменології до вивчення досвіду міграції як втрати у контексті досвіду війни. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2025. Том 15. С. 3-13.
3. Малиновська О., Яценко Л. Вимушена внутрішня міграція в Україні: наслідки та виклики суспільній стійкості. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2024. Вип. 1 (30). С. 10-20.
4. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія і соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37-57
5. Міхеєва О.К., Серєда В.В., Куземська Л.Ю. Вимушене переміщення українців під час війни: закономірності внутрішньої та зовнішньої міграції (2014–2022 роки). *Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences: The Russia-Ukraine War*. 2024. Vol. 2. P. 204-230. URL: https://www.jstor.org/content/oa_chapter_edited/jj.36234061.13?seq=1 (дата звернення: 11.04.2026).
6. Біль М. Вимушена міграція в умовах високої соціальної вразливості населення України. *Migration & Law*. 2023. Vol. 2 (issues 5-6). P. 31-43.

7. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social Work and Education*. 2024. №11(1). P.135–141.
8. Kozlovets M. A., Gold O. F., Ogorodniichuk Yu. Y. Social rejection as a phenomenon of modern world. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. Вип. 2 (92). 2022. С. 69-81.
9. Tsybuliak N, Lopatina H., Popova A., Suchikova Y. In a Stranger's House. Social Isolation of Internally Displaced People in Ukraine During Wartime. *Human Affairs. Postdisciplinary Humanities & Social Sciences*. 2025. № 35 (2). P.240-258.
10. Nesterenko I. Loneliness of internally displaced persons of Ukraine: theoretical analysis of the problem. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № (1). P. 151-160.
11. Новіков В. Право на житло внутрішньо переміщених осіб. *Demography and social economy*. 2025. № 3 (61). P. 60-78.
12. Клименко Ю.А. Соціальне відторгнення в житлових умовах населення України: дис. ...канд. економ. наук: 08.00.07. Київ, 2021. 214 с.
13. Комнатний С. Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики України у воєнний і повоєнний періоди. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1(23).С. 78-84.
14. Teremetskyi, V.I., Avramova, O.Ye. Discrimination of housing rights of certain categories of persons in Ukraine. *Social and Legal Studios*. 2022. № 5(3). P. 52-59.
15. Житлова криза в Україні: як забезпечити ВПО житлом у 2025 році? Міжнародний фонд «Відродження». 2025. 27 червня. URL: <https://www.irf.ua/zhytlova-kryza-v-ukrayini-yak-zabezpechyty-vpo-zhytlom-u-2025-roczy/> (дата звернення: 13.04.2026).

16. Мурликіна А. Лотерея. Чому одні переселенці отримують компенсацію за зруйноване житло, а інші ні? Тексти.org.ua. 2025. 12 жовтня. URL: <https://texty.org.ua/articles/116458/lotareya-chomu-odni-pereselenci-otrymuyut-kompensaciyu-za-zrujnovane-zhytlo-a-inshi-ni/> (дата звернення: 13.04.2026).

17. Про затвердження Порядку надання допомоги для вирішення житлового питання окремим категоріям внутрішньо переміщених осіб, що проживали на тимчасово окупованій території, та внесення змін до Порядку ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 22 вересня 2025 р. № 1176. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-nadannia-dopomohy-dlia-vyrishennia-zhytlovoho-pytannia-s1176220925> (дата звернення: 11.04.2026).

18. Більше мільйона переміщених українців змушені витратити заощадження на оренду житла. 2025. 12 листопада. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/bilshe-milyona-peremishchenykh-ukrayintsiv-zmusheni-vytrachaty-zaoshchadzhennya-na-orendu-zhytla> (дата звернення: 13.04.2026).

19. Бездомність в Україні. Деполь Україна. 2024. URL: <https://depaul.org.ua/wp-content/uploads/sites/10/2025/09/homelessness-research-ua-2024.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).